

18.03.2025

# RUSYA FEDERASYONU HELAL ÜRÜNLER SEKTÖR RAPORU

T.C. Kazan Başkonsolosluğu  
Ticaret Ataşeliği

# İÇİNDEKİLER

|                                            |           |
|--------------------------------------------|-----------|
| <b>1. GENEL BİLGİLER.....</b>              | <b>1</b>  |
| <b>1.1. Dünya.....</b>                     | <b>1</b>  |
| <b>1.2. Rusya Federasyonu .....</b>        | <b>1</b>  |
| <b>2. HELAL GIDA PAZARI .....</b>          | <b>3</b>  |
| <b>3. HELAL TURİZM.....</b>                | <b>6</b>  |
| <b>4. İSLAMİ FİNANS .....</b>              | <b>7</b>  |
| <b>5. DİĞER SEKTÖRLER .....</b>            | <b>10</b> |
| <b>5.1. İlaç ve Kozmetik.....</b>          | <b>10</b> |
| <b>5.2. Hazır Giyim .....</b>              | <b>11</b> |
| <b>5.3. Helal Medya.....</b>               | <b>11</b> |
| <b>5.4. Helal Bilgi Teknolojileri.....</b> | <b>12</b> |
| <b>6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....</b>      | <b>13</b> |

## 1. GENEL BİLGİLER

### 1.1.Dünya

Helal (halal) Arapça bir kelime olup, İslamiyet'te "izin verilen" anlamına gelmektedir. Helal kavramı günümüzde sadece gıda ürünleriyle sınırlı kalmamakta; finans, tekstil, eczacılık, kozmetik, lojistik ve turizm gibi oldukça geniş bir sektörel yelpazeye hitap etmektedir. Helal ürünleri pazarının hedef kitlesi son 50 yılda 1,8 milyara ulaşan bir Müslüman nüfus olup anılan pazarın şu anki yıllık nüfus artışıyla 24 yıl içerisinde 3,6 milyar kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Halihazırda Malezya, Tayland, Singapur, Avustralya gibi ülkelerin helal pazarda aktif ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir.

ABD'li danışmanlık firması Dinar Standard tarafından yıllık olarak hazırlanan Küresel İslam Ekonomisinin Durumu Raporuna (SGIE) göre Müslümanların 2022'de gıda, ilaç, kozmetik, moda, seyahat ve medyaya 2,29 trilyon dolar harcadıkları ifade edilmektedir.<sup>1</sup> 2,3 trilyon dolar içerisinde en büyük pay 1,4 trilyon dolar ile gıda ürünlerinde olup bunu moda (318 milyar \$), medya (247 milyar \$), seyahat (133 milyar \$), ilaç (108 milyar \$) ve kozmetik (84 milyar \$) takip etmektedir. Öte yandan 2021 3,3 trilyon dolar seviyesinde olan İslami finans varlıklarının 2022 sonu itibarıyla yaklaşık 4 trilyon dolara ulaştığı ifade edilmektedir.

Bu çerçevede, mal ve hizmet piyasasına finans alanında yapılan harcamaların eklenmesiyle helal pazarın 2022 yılı itibarıyla 6 trilyon doların üzerinde bir büyüklüğe ulaştığından söz etmek mümkündür.

### 1.2.Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'nda 25 milyonun üzerinde (göçmenler dahil) Müslüman nüfusun olduğu ifade edilmektedir. Moskova Bölgesi ve St. Petersburg şehirlerinde en az 1 milyon Müslümanın yaşadığı bildirilmektedir<sup>2</sup>. Sayılanların yanı sıra, Tataristan, Başkurdistan, Çeçenistan, Dağıstan, İnguşetya, Kabardino-Balkarya, Karaçay-Çerkesya ve Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyetlerinin, nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle helal pazar açısından önemli bölgeler olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan merkezi Moskova'da bulunan Rusya Müftülüğünün açıklamasına göre, 2034 yılına kadar Müslüman varlığı toplam Rusya nüfusunun %30'una ulaşacaktır<sup>3</sup>.

Mevcut göç dinamikleriyle ülkede helal ürünlerin yıllık yarım milyar doları aşan bir pazar potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ülkede helal uygulamalardan çeşitli sorumlu kurumlar bulunmakla birlikte ( Rusya Müftüler Konseyi'ne bağlı "Uluslararası Helal Standardizasyon ve Sertifikasyon Merkezi(UHSSM), Moskova ve Merkez Bölge Müslümanların Müftülüğü desteğiyle çalışan "CenterHalalNadzor" Standardizasyon ve Sertifikasyon Merkezi, Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti Müftülüğü'ne bağlı "Helal Standartları Komitesi ve benzeri) yeknesak bir yapı oluşturulmamıştı. Diğer taraftan, Rus piyasasında zaman zaman yetkisi dışında sertifikalar düzenlenmek suretiyle helal adı altında

<sup>1</sup> The State of the Global Islamic Economy Report (SGIE) 2023

<sup>2</sup> <https://www.interfax.ru/moscow/677494>

<sup>3</sup> <https://www.aa.com.tr/en/world/-muslims-to-make-up-30-of-russia-s-population-by-2034-/1409181>

belgelendirilen ürünler piyasaya arz edilebilmekte ve bu konuda denetim mekanizmasının istenilen seviyede olmaması haksız rekabete neden olmuştur. Helal standartlarının karmaşıktığı bir helal sertifikasyon ortamında Rosakreditatsiya (Rusya Federasyonu'nun ulusal akreditasyon organının işlevlerini yürüten federal yürütme organı) desteğiyle Rosstandart (Federal Teknik Düzenleme ve Metroloji Ajansı, Rusya Federasyonu federal yürütme organları sisteminin bir parçasıdır ve Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın yetki alanındadır), 2022 yılında OIC/SMIIC uluslararası Helal standartlarını Rusya'ya yönelik tescil edip Rusya'da GOST R 70401-2022 "Helal gıda ürünlerinin üretim süreçleri ve Helal gıda ürünleri için genel şartlar" ve GOST R 70405-2022 "Helal ürünler ve hizmetler. Genel terimler ve tanımlar" hazırlanmış ve standartlar sırasıyla 1 Haziran 2023 ve 1 Mart 2023 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. 1 Eylül 2024 yılında ise GOST R 70402-2024 yürürlüğe girmiştir<sup>4</sup>. GOST R 70402-2024, Körfez Arap Devletleri İşbirliği Konseyi Standardizasyon Örgütü'nün (GSO) ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (OIC) İslam Devletleri Standardizasyon ve Metroloji Enstitüsü'nün (SMIIC) Helal standartlarını dahil ederek Helal ürün, süreç ve hizmetlerin belgelendirilmesine yönelik kuruluşların faaliyetlerine ilişkin gereklilikleri belirlemeye başlamıştır.<sup>5</sup> Bununla birlikte 2024 yılında ulusal akreditasyon sisteminde yeni bir akredite kuruluş türü ortaya çıkmıştır: Helal belgelendirme kuruluşu Rosakreditatsiya tarafından akredite edilen tek kuruluş Roskachestvo'nun (Rusya Federasyonu Ticaret ve Sanayi'ne bağlı ulusal kalite izleme sistemi) "Roskachestvo-Helal" departmanı olmuştur. 'Roskachestvo-Helal' dışında Eylül 2025 yılında Rosakreditatsiya tarafından diğer kurumların akredite edilmesi planlanmaktadır.

'Roskachestvo-Helal' 40'tan fazla şirkete, iç ve dış ticaret ve hizmet için helal sertifikası sağlamaktadır. Şirketlerin helal ürünlerin dış ticaretini gerçekleştirmek için 'Roskachestvo-Helal' Suudi Arabistan'da bulunan GCC Akreditasyon Merkezinde akredite olmuştur. Dolayısıyla 'Roskachestvo-Helal' tarafından verilen sertifikalar sayesinde Körfez ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir dizi ülkelerine helal ürünleri ihraç edilebilir. Bununla birlikte Belarus, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan'a (2012 yılında kurulan ANO "Avrasya Birliği "Helal" kapsamında özel akreditasyon yapılmadan karşılıklı helal ürün tanıma anlaşması) helal ürün ihraç edilebilir. Ayrıca 'Roskachestvo-Helal'ın 7 tane laboratuvarı Rusya'nın farklı şehirlerde bulunmaktadır.<sup>6</sup>

2023 yılında Rusya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sergey Katirin ve Roskachestvo Başkanı Maksim Protasov arasında St. Petersburg Uluslararası Ekonomi Forum'da genel anlaşma imzalanmıştı.<sup>7</sup> Bu sözleşmeye istinaden Rusya'nın bölgesel Ticaret ve Sanayi Odaları

<sup>4</sup> [https://www.gost.ru/portal/gost/home/standarts/catalognational?portal:componentId=3503536e-2ac1-4753-8ed1-](https://www.gost.ru/portal/gost/home/standarts/catalognational?portal:componentId=3503536e-2ac1-4753-8ed1-09a92fee02de&portal:isSecure=false&portal:portletMode=view&navigationalState=JBPNs_rO0ABXcWAA Rmcm9tAAAAAQABMAAHX19FT0ZfXw**)

[09a92fee02de&portal:isSecure=false&portal:portletMode=view&navigationalState=JBPNs\\_rO0ABXcWAA Rmcm9tAAAAAQABMAAHX19FT0ZfXw\\*\\*](https://www.gost.ru/portal/gost/home/standarts/catalognational?portal:componentId=3503536e-2ac1-4753-8ed1-09a92fee02de&portal:isSecure=false&portal:portletMode=view&navigationalState=JBPNs_rO0ABXcWAA Rmcm9tAAAAAQABMAAHX19FT0ZfXw**)

<sup>5</sup> <https://fsa.gov.ru/press-center/news/21174/>

<sup>6</sup> <https://roskachestvo.gov.ru/about/competence/halal/certification-services/>

<sup>7</sup> [https://ufa.tpprf.ru/ru/news/560919/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%8F%2C%20%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8B%D0%B5%20%D1%85%D0%BE%D1%82%D1%8F%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B2,%C2%AB%D0%A5%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BB%D1%8C%C2%BB%20%D0%98%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83%D1%80%20%D0%9C%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B7%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2\).](https://ufa.tpprf.ru/ru/news/560919/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%8F%2C%20%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8B%D0%B5%20%D1%85%D0%BE%D1%82%D1%8F%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B2,%C2%AB%D0%A5%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BB%D1%8C%C2%BB%20%D0%98%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%83%D1%80%20%D0%9C%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B7%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2).)

temelinde Roskachestvo Helal Yeterlilik Merkezlerinin ağ sistemi oluşturulacaktır. Bu sözleşmeye göre Başkurdistan'da 2023 yılında Helal Yeterlilik Merkezi faaliyete geçmiştir.

Rusya özelinde helal pazarının büyüklüğü ve helal dış ticaret rakamlarına dair resmi veriler bulunmamaktadır. Rusya'ya helal belgesi alarak ithal edilen ürünlere yönelik gerek gümrüklerde gerekse piyasada helal standardı yönünden bir kayıt işlemi yapılmadığından konuya ilişkin istatistiklerin henüz oluşturulmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, Rus danışmanlık firması NeoAnalytics'in verilerine göre 2022 yılında Rusya helal pazarı 2021 yılına göre %8 büyümüştür. Diğer taraftan, Rusya'nın en büyük perakende zincirlerinden olan "Magnit", Tataristan'da Ocak-Mart 2023 döneminde helal et ve tavuk ürünleri satışlarını (sosis, sucuk vb.) yıllık %30,5 arttırdığını açıklamıştır.<sup>8</sup>

Rusya, hem İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na hem de İslam Ülkeleri Standartları ve Metroloji Enstitüsüne (SMIIC) gözlemci statüsünde üyedir. Rusya'da helal sanayisinin gelişiminde RF Tataristan Cumhuriyeti ise ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca helal için federal standartların geliştirilmesine yönelik Teknik Komite oluşturan ilk bölge olma özelliğine de sahiptir.

20.02.2019 tarihli ve 333-p sayılı Tataristan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ne göre, bölgede Helal Yaşam Tarzı'nın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için Eylem Planı ("Yol Haritası") onaylanmıştır. Söz konusu "Yol Haritası" temelinde helal endüstriyi teşvik etme çalışmaları gerçekleştirilmekte olup bu çalışmalar Müslümanların turist akışının artırılması, helal standartlara göre ürün cirosunun artırılması, vatandaşların Müslüman giyim modasına yönelik tercihlerin pekiştirilmesi, Tataristan helal markalarının hem Rusya hem de yurtdışında yaygınlaştırılması, Tataristan'da islami standartlara göre finansal bilgi teknolojileri altyapısını vb. oluşturmayı amaçlamaktadır.

Diğer taraftan, Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu Başkurdistan Cumhuriyeti de helal endüstriyi büyüme alanı olarak tanımlamış olup helal gıda ihracatını 2024 yılında yaklaşık 45 milyar rubleye (609 milyon dolar) çıkarmıştır.

## 2. HELAL GIDA PAZARI

Küresel helal gıda pazarının büyüklüğü 2023 yılında 2.468 milyar dolara ulaşmış olup 2024-2032 arasında yıllık ortalama %9,7'lik büyüme ile 5.814 milyar dolara yükselmesi beklenmektedir.<sup>9</sup>

Uzmanlara göre, Rusya genelinde helal sertifikalı et ürünlerinin, sertifikasız ürünlere kıyasla daha pahalı olduğu ifade edilse de ülkedeki gayrimüslim nüfus arasında da helal ürün tüketiminin, bu ürünlerin doğal ve sağlıklı olduğu düşüncesiyle yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.

Diğer taraftan, tamamen helal ürünlerde uzmanlaşmayan Rus gıda üreticileri ise helal gıda talebinde devam eden artışa cevap verebilme adına üretim tesislerinde helal üretime uygun üretim bantları oluşturma konusunda çalışmalar gerçekleştirmektedir. Örneğin, Rusya'nın en büyük et üreticileri arasında yer alan "Miratog" gibi firmaların helal sertifikasyon sürecini tamamladığı görülmektedir. Öte yandan, "Ekol"<sup>10</sup> unvanlı Türk firması helal dana eti

<sup>8</sup> [https://shoppers.media/news/6143\\_magnit-velicit-assortiment-xalialnoi-produkcii](https://shoppers.media/news/6143_magnit-velicit-assortiment-xalialnoi-produkcii)

<sup>9</sup> <https://www.imarcgroup.com/halal-food-market#:~:text=What%20was%20the%20size%20of,US%24%201%2C978%20Billion%20in%202021.>

<sup>10</sup> <http://ekolmeat.com/>

üretiminde öncü firmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Firma, Moskova'nın Domodedovo bölgesinde yerleşik olup tüketime hazır etin yanı sıra salam, sucuk ve sosis gibi işlenmiş et üretimi de yapmaktadır.

Rusya'da helal et üretiminin kanatlı ürünler dahil 1,3 milyon tona yaklaştığı ve üretilen etlerin iç talebi karşılamasının yanında yurt dışına ihraç edilmeye de başladığı anlaşılmaktadır<sup>11</sup>. Diğer taraftan, Dünya pazarı helal tavuk eti üretimi içerisinde (12-18 milyon ton) Rusya'nın 650 bin tonluk bir büyüklüğe sahip olduğu tahmin edilmektedir (dondurulmuş ve işlenmiş tavuk ürünler hariç). Yakın gelecekte iki katına çıkması beklenen pazar, ülkenin en büyük tavuk üreticilerinin de helal markalar oluşturma yoluna gitmesini teşvik edici bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, helal süt ürünleri ile helal yumurta da Rusya'da geliştirilmeyi bekleyen alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

Rusya'da helal ürün ihracatı ise 2022 yılında 274,1 milyon dolar, 2023 yılında ise 209,4 milyon dolar olmuştur. Bu süreçte, 2018-2023 yılları arasında Rusya'nın helal ürün ihracatı %38 artmıştır. Rusya'da için Suudi Arabistan, BAE ve İran gibi ülkeler önemli pazarlar olsa da gelecekte planlanan pazarlar arasında ise Güneydoğu Asya ülkeleri, özellikle Malezya ön plana çıkmaktadır. Bu durum, bölgesel ekonominin dış ticaretteki genişlemesini ve çeşitlenmesini yansıtmaktadır.<sup>12</sup> 2023 yılında Rusya'dan Suudi Arabistan'a 53,8 bin ton, Birleşik Arap Emirlikleri'ne 5,1 bin ton, İran'a ise yılında 10,4 bin ton helal ürün ihraç edilmiştir. 2023 yılında gözlemlenen önemli trendlerden biri ise Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılan teslimatların azalmasına karşın İran'a olan gönderilerde belirgin bir artış olduğudur. İran, Rus kuzu etinin en büyük alıcısı haline gelmiş ve Rus kuzu eti tedarikinin %97'sini oluşturmuştur. Aynı zamanda, Suudi Arabistan, tavuk etinde ana pazarlarından biri olarak öne çıkmaktadır.<sup>13</sup>

Federal "Agroexport" merkezine göre<sup>14</sup>, Rusya'dan Körfez ülkelerine 2024 yılında 100 bin tondan fazla ürün sevk edilmiştir. Bu rakam, 2023 seviyesine göre %57 daha yüksektir. Araştırmacılar, Rusya'nın 2024 yılında ihraç ettiği her sekiz ton etin bir kısmının Körfez ülkelerine gönderildiğini kaydetmektedir. Geçtiğimiz yıl sonuçlarına göre, bu ülkelere yapılan Rus ürünlerinin sevkiyat yapısında ana pay yaklaşık % 84 ile tavuk eti, %8 ile dana eti, %5 ile kuzu eti, %2 ile hindi eti olmuştur. Körfez ülkeleri arasında Rus etinin en büyük alıcısı 2024 yılında Suudi Arabistan olurken, bu ülkenin Rusya Federasyonu'ndan ithalatı bir önceki yıla göre % 66 artarak 84 bin tona çıkmıştır. İkinci sırada ise Rus ihracatçıların geçen yıl 10 bin tondan fazla et ihraç ettiği BAE yer almaktadır. İran aynı zamanda Rus etinin en büyük 3 ithalatçısı arasında yer almaktadır.<sup>15</sup>

Rusya'da helal sanayisinin gelişiminde ilk sırada yer alan Tataristan Cumhuriyeti Rusya'da helal gıdalar için gelişme göstermesi beklenen önemli pazarlar arasında gösterilmektedir. Cumhuriyetteki helal endüstri, ağırlıklı olarak gıda ürünlerinden ibaret olmasına rağmen, Bölge İdaresi helal pazarının diğer sektörlerde de aktif olmak için birtakım programları uygulamaya koymaya başlamıştır.

<sup>11</sup> <https://world-food.ru/Articles/halal-food-in-russia-a-growing-sector-in-a-bi>

<sup>12</sup> RF Tataristan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Sunumu

<sup>13</sup> <https://tass.ru/ekonomika/19902703>

<sup>14</sup> Federal Devlet Bütçe Kurumu "Rusya Federasyonu Tarım Ürünleri İhracatını Geliştirme Federal Merkezi", Rusya Tarım Bakanlığı tarafından 2019 yılında kurulan bir devlet kurumudur. Merkez, "Tarım Ürünleri İhracatı" federal projesinin uygulanması kapsamında Rusya'daki tarım ürünleri ihracatçılarına danışmanlık desteği sağlamaktadır.

<sup>15</sup> <https://www.kommersant.ru/doc/7535508>

Helal ürün pazarı Tataristan'da nispeten yeni bir alan olmasına rağmen 100'den fazla üretici yılda yaklaşık 10 milyar rublelik (136 milyon dolar) bir ekonomik değer üretmektedir. Mevcut pazarın yıllık büyüme oranı ise %10-15 aralığındadır. Bölgedeki helal gıda pazarını tavuk yumurtası, kümes hayvanları eti, sosis, unlu mamuller ve şekerleme ürünleri, bal vb. ürünler şekillendirmektedir.

Bunlarla birlikte, Tataristan'da helal ürün ihracatının artırılması üzerine stratejiler geliştirilmesi için aktif olarak çalışma yürütülmüştür. İslami yasalara uygun olarak üretilen "Helal" ürünleri ihracatı, 2020'de 2,5 milyon dolar, 2021'de 4,9 milyon dolar, 2022'de 6,5 milyon dolar ve 2023'te 11,5 milyon dolara yükselirken 2024 yılında 14 milyon olmuş, 2025 yılı için 17 milyon dolar hedeflenmiştir.<sup>16</sup> Dolayısıyla bu ürün kategorisindeki uluslararası talebin sürekli olarak büyüyeceğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan, RF Tataristan Cumhuriyetinde helal ürün üreten işletmelerin yaklaşık 20 firma ihracat odaklı çalışmaya başlamış olup iç pazarın yanı sıra Avrasya Ekonomik Birliği Ülkeleri, Moğolistan, Brezilya ve Çin gibi ülkelere ihracat yapılmaktadır.

Tataristan'da ihraç edilen helal ürünler arasında tavuk eti, uzun süreli saklanabilen süt ürünleri, nişasta ürünleri, bitkisel yağlar, yağlı ürünler, şekerleme ve makarna ürünleri, kuruyemişler, kozmetik ve temizlik ürünleri yer almaktadır. RF Tataristan Cumhuriyeti Tarım ve Gıda Bakanlığı verilerine göre, Tataristan'ın helal süt ürünleri ihraç eden en önemli şirketleri: Kazanskiy Molochniy Kombinat (KOMOS GRUPP), Vamin Tatarstan, UVA Moloko (Kasimovskiy), tatlı ve pastacılık ürünlerini ihraç eden en önemli şirketler: VTK Akulchev, Arabic Group, et ve tavuk ürünlerini ihraç eden en önemli şirketler, Agrosila, SHPK KAUSAR, Çelny Broiler ve Ak bars şirkettir. Bu ürünlerle birlikte diğer helal ürünlerini ihraç eden en önemli şirketler: TD EMİZ (üzüm suyu), GK Planeta Helal (kumanya ürünleri), Zagotovitel (çay ürünleri, şuruplar), Kazanskiy Jirovoy Kombinat (sos, reçel, ketçap, ayçiçek yağı, Tatar Balıdır (bal ve bal ürünleri)).<sup>17</sup>

Tataristan'daki helal gıda üreticilerine bakıldığında aralarında "Ak Bars" ve "Agrosila" gibi büyük tarımsal işletmelerin yanında nispeten küçük ve bireysel girişimcilerin de bulunduğu birçok üreticinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine, Chelny-Broiler isimli firma Kasım 2016'da Tataristan'da 50 milyon dolar seviyesinde bir yatırım ile yılda 49.500 ton kapasiteli yeni bir et işleme tesisi açmış olup faaliyetlerine devam etmektedir.

2024 sonu itibarıyla Tataristan'da yerleşik 300'den fazla işletme, helal ürün üretimi ve pazarlaması konularında yetkilendirilmiştir.<sup>18</sup> Bütün bu olumlu gelişmelerle birlikte uzmanlara göre Tataristan'ın helal gıda pazarının henüz doyuma ulaşmadığı değerlendirilmektedir. **Nüfusun helal ürün talebinin %50'sini karşılamak için pazara en az 1.000 yeni işletmenin girmesinin gerekli olduğu hususu, Rusya Araştırma ve Bilgi Merkezi tarafından açıklanmıştır.**

Bunlarla birlikte, Tataristan'da helal ürünleri üreticiden tüketiciye takip eden ve izleyen "Helal Etiketleme" adlı bir projenin uygulamaya konulduğu ve Kazan Summit (28-30 Temmuz 2021) etkinliğinde anılan projenin tanıtımının yapıldığı öğrenilmiştir. İsviçreli SICPA şirketi tarafından geliştirilen uygulamada; OOO Kausar, OOO Kamamber ve OOO Agroholding

<sup>16</sup> <https://realnoevremya.ru/news/328649-tatarstan-uvelichit-eksport-halyalnoy-produkcii-do-17-mln-v-2025-godu>

<sup>17</sup> <https://www.evening-kazan.ru/analitika/articles/chto-meshaet-tatarstanu-dognat-liderov-rynka-halyal-industrii->

<sup>18</sup> <https://halalrt.ru/>

Agrosila unvanlı firmalar tarafından üretilen helal ürünlerle ilgili verileri takip etmenin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Tavuk, ördek, sığır eti, kuzu eti, salam, peynir ve süt ürünlerinin etiketleme uygulamasında yer alacağı bildirilmektedir.

UHSSM organizatörlüğünde Tataristan'da düzenlenen "Russian Halal Expo"<sup>19</sup> helal gıda konusundaki ana fuar olarak göze çarpmakta olup yine Moskova'da organize edilen PRODEXPO Uluslararası Gıda Fuarı da geleneksel gıda ürünlerinin yanında helal ürünlerini tanıtmak isteyen firmalar açısından önemli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Russian Halal Expo her yıl düzenlenerek 2023 yılında Rusya Federasyonu çerçevesinde federal düzeyinde geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla helal gıdayla kalmayıp İslam dünyasından gelen teknolojilere daha önem vermeye başlamıştır.<sup>20</sup>

### 3. HELAL TURİZM

2020 yılındaki COVID-19 pandemisinin şiddetli etkisinin ardından, Müslümanların seyahat harcamaları 2022'de %30,3 artarak 133 milyar dolara ulaşmıştır. Suudi Arabistan, BAE ve Katar harcamada bazında ilk üç sırada yer almış ve geçen yılki konumlarını korumuştur.<sup>21</sup> 2021 ile 2025 yılları arasında yıllık %16,5'lik kümülatif büyüme beklenmekte ve Müslüman seyahat harcamalarının değerinin 2025 yılına kadar 189 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Future Market Insights araştırma firması küresel helal turizm pazarının 2022 yılında 255,0 milyar dolar tutarında bir geliri olduğu tahmin edilmekte ve 2032 yılının sonunda 365,0 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir.

Tataristan ise yıllık ortalama 50 bin civarındaki Müslüman turist sayısı ile, helal standartlarına göre seyahat eden turistler için popüler destinasyonlar arasında yer almaktadır. Cumhuriyet sınırları içerisinde helal sertifikasına sahip bir dizi yemek tesisi (restoran, kafe vs.) bulunmaktadır. Mevcut Müslüman turist sayısını 150 bine çıkarmayı hedefleyen Cumhuriyet; Bahreyn, Suudi Arabistan, Malezya ve Afganistan gibi ülkelerin vatandaşlarını hedef kitle olarak belirlemiştir. Buradan hareketle Tataristan, İslam dünyasında popüler bir turizm merkezi olarak isminin güçlendirilmesini; sınırları içerisindeki ve Rusya'nın diğer bölgelerindeki insanların helal yaşam tarzına katkıda bulunmayı ve Tataristan helal hizmetlerinin dünya çapında bilinirliğini artırmayı arzu etmektedir.

Bu doğrultuda; Tataristan, bölgesini tanıtmaya amacıyla her yıl "Malaysia International Halal Showcase (MIHAS)- Kuala Lumpur, Malezya Uluslararası Helal Gıda ve Sağlık Gıda Fuarı" ile "Gulfood Fuarı"na katılım göstermekte ve yıl boyunca medyatik isimlerle, diğer bölge ve ülkelerden blog yazarlarına yönelik basın turları organize etmektedir.

2023 yılında Rusya Federal İstatistik Servisi, İslam ülkelerinden gelen turist sayısında belirgin bir artış tespit etmiştir. 2023 yılında, Türkiye, İran ve Tacikistan'dan gelen ziyaretçi sayısı neredeyse 2022 yılına göre iki katına çıkmış olup Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen turist sayısı 5,5 kat artmıştır. Rusya Ekonomik Kalkınma Bakan Yardımcısı Dmitry Vahrukov, "Tataristan'ın gerçekleştirdiği sıçramayla, İslam ülkelerinden gelen turist akışı Rusya'da yılda %15 oranında artıyor" ifadesiyle bu görüşü KazanForum 2023'te dile getirmiştir.<sup>22</sup> 2024 yılında ise Rusya Tur Operatörleri Birliği'nin (ATOR) raporuna göre, Rusya'yı turizm amaçlı 1,57 milyon turist ziyaret etmiştir. Çin ve Almanya'dan sonra üçüncü sırada Birleşik Arap

<sup>19</sup> <https://kazansummit.com/eng/russia-halal-expo/index.php>

<sup>20</sup> Benim düşüncem

<sup>21</sup> The State of the Global Islamic Economy Report (SGIE) 2023

<sup>22</sup> <https://www.tourprom.ru/news/63594/>

Emirlikleri (65,3 bin), dördüncü sırada Türkiye (58,5 bin kişi), beşinci sırada Türkmenistan (57,4 bin kişi) vatandaşları Rusya'yı ziyaret etmiştir.<sup>23</sup>

Rusya'da "helal" kavramına dayalı konukseverlik endüstrisi henüz başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Ancak, Rosturizm verilerine göre, bu tür hizmetlere olan talep artmaktadır. 2015 yılında Rosturizm tarafından başlatılan "helal-dostu" programı ile Rusya, helal turizmin gelişimi için bir platform olarak konumlandırılmıştır. Örneğin, 2016 sonuçlarına göre, sadece İran'dan gelen turist akışı, "Rus Konukseverliği" projesi kapsamında gerçekleştirilen helal turizm yönlendirmesi sayesinde önemli ölçüde artış göstermiştir.

Şu anda Rusya'da sadece belirli oteller tamamen helal olarak adlandırılabilir. Genel olarak kabul edilen Avrupa modeline benzer şekilde, Rusya konaklama tesislerinin sertifikasyonu için kendi resmi olmayan bir sistem bulunmaktadır. Bu sistem, Rusya Müftüler Konseyi'nin "Helal" Uluslararası Standartlar ve Sertifikasyon Merkezi tarafından geliştirilmiştir.

Helal oteller beş kategoride sınıflandırılmıştır. Birinci kategori, odada insan veya hayvan tasvir eden resimlerin bulunmaması durumunda verilmektedir. Ayrıca, namaz saatlerini içeren bir program ve çevredeki camiler ile "helal" yemek tesisleri hakkında bilgi sağlamalıdır. İkinci kategori, helal kahvaltı siparişi ve otel binasında ayrı bir ibadet odası seçeneğini içermektedir. Üçüncü kategori, otelde ayrı bir "helal" mutfak bulunması durumunda verilmektedir. Dördüncü kategori, yukarıda belirtilen hizmetlere ek olarak, otel alanında personelle aynı cinsiyetten misafirler için ayrı dinlenme alanları içermektedir. Beşinci kategori, otelin tamamen helal ve İslami normlara uygun olduğu durumu ifade etmektedir.

Rusya genelinde helal sertifikasını alan sadece Moskova şehrinde 5 tane otel vardır: Azimut City Hotel Olympic Moscow, Pana White Moscow Hotel, Azimut Hotel Smolenskaya ve Radisson Blue Olimpiyskiy Hotel, Movenpick Moskova.<sup>24</sup>

#### 4. İSLAMİ FİNANS

Rusya'daki İslami finansmanın vergilendirilmesine ilişkin detayların yanı sıra "uyarlanmış mevzuat" eksikliği de bulunmaktadır. Bu durum yaklaşık 1,8 milyar Müslüman nüfus içerisinde yer alan zengin yatırımcıların Rus projelerini çok fazla tercih etmemesine yol açmaktadır. Bu doğrultuda Rusya'nın en büyük bankası Sberbank İslami bir finans kuruluşu oluşturmaya çalışmaktadır.

Örnek vermek gerekirse, Sberbank, İslami finansman çerçevesinde "Adafa" adlı bir banka kartı ve "Amana" adlı bir hesap başlatmıştır. Kredi kurumunun basın bürosu tarafından bildirildiğine göre, bu ürünlere Moskova şehri, Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Dağıstan Cumhuriyeti, Çeçenistan Cumhuriyeti, İnguşetya Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Kabardino-Balkarya Cumhuriyeti ve Adige Cumhuriyeti'nde herhangi bir Sberbank şubesinden başvurulabilir.<sup>25</sup> Bununla birlikte Sberbank Başkurdistan ve Dağıstan'da "Murabaha İpoteği" pilot ürününü piyasaya sürmüştür, Alım satım sözleşmesinde yer alan finansman şartlarına göre gayrimenkulün maliyeti, faiz ödemesiz taksitler halinde, kâr marjı dikkate alınarak belirtilmektedir. Bu finansman prensibini AAOIFI (İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu) standartlarına uygun kılmışlardır.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> <https://tass.ru/ekonomika/23081223>

<sup>24</sup> <https://halalcenter.ru/reestr/>

<sup>25</sup> <https://www.banki.ru/news/lenta/?id=10993989>

<sup>26</sup> <https://blog.domclick.ru/novosti/post/sber-zapustil-islamskuyu-ipoteku-v-dvuh-regionah-rossii>

Öte yandan, Tataristan, “KazanSummit” gibi etkinlikler düzenleyerek İslam dünyası ülkelerinden yatırım çekmek için bir merkez haline gelmeyi hedeflemektedir. Söz konusu etkinlikleri federal hükümet de desteklemekte ve Tataristan’ı İslam Dünyasıyla ilişkilerini geliştirmede bir köprü olarak görmektedir.

2023 yılında Rusya’da ülke genelinde ulusal helal standartları uygulanmaya başlanmıştır. Yeni standartlar 30 Aralık 2022 tarihli Federal Teknik Düzenleme ve Metroloji Kurumu (Rosstandart) tarafından onaylanmıştır. 1 Mart ve 1 Haziran 2023 yılında onaylanmış belgeler yürürlüğe girmiştir. İlk helal standartlarının onaylanması, Rusya’da ulusal bir helal standardizasyon sisteminin oluşturulmakta olduğunu göstermektedir. Bunun amacı, helal ürün ve hizmetlerin kalitesini iyileştirmek, Rusya helal ürünlerin adil rekabet gücünü geliştirmek ve ticaretin önündeki teknik engelleri ortadan kaldırmaktır.

Bu kapsamda Tataristan, bireyler ve tüzel kişiler için İslami standartlara göre “HelalBank” uygulamasının ve temel finansal BT altyapısının oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bunlarla beraber, mevcut bankalarda helal hesapların oluşturulması ve Helal girişimler için “HelalStarter.com” sitesinde yer alan ticari projelerin finanse edilmesi için tek bir platform oluşturulması planlanmaktadır. Tataristan’da, 2019’da düzenlenen “KazanSummit” etkinliğinde İslami Finans Kurumların Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) ile Rus İslam Enstitüsünün imzaladığı anlaşma; anılan enstitüde bir sınav merkezi kurulmasını, bu sayede Rus vatandaşlarının yurt dışına seyahat etmeden İslami Finans Sınavına girmelerini ve İslami finans alanında uzman olmalarını mümkün kılmaktadır.

Tataristan Cumhuriyeti İslam Ulemalar Konseyi’nin araştırma çalışmaları ve resmi sonuçlarına göre, son beş yılda Rusya çapında yüksek öneme sahip olan 6 İslami finans aracı başarıyla hayata geçirilmiştir. Bu araçlar arasında, "Ak Bars Bank" bünyesindeki gayrimenkul alımı için helal taksit; "Ak Bars Capital"de helal yatırım aracı; "Sahih Invest"te şeriat kurallarına uygun menkul kıymetler için mobil uygulama-kimlik doğrulama aracı; "Miras" Finans Evi’nde otomobil, inşaat malzemeleri ve küçük ev aletleri için murabaha prensibiyle helal taksit; ve "Ak Bars Bank" ile işbirliği içinde geliştirilen ve Tataristan Cumhuriyeti İslam Ulemalar Konseyi tarafından onaylanan Müslümanlar için banka kartları yer almaktadır.

2023 yılında, bu ürünlere ek olarak 5 yeni ürün daha eklenmiştir: "Ak Bars Capital" bünyesindeki paylı yatırım fonu, "İjara Leasing" ile olan kiralama, Almeteyevsk Şehri 1. nolu Lisesi için vakıf amacıyla hayırsever bir endowment fonu, devlet dışı emeklilik birikimi fonu ve "Ak Bars Bank" ile işbirliği içinde geliştirilen İslami faktoring.

- "Ak Bars Capital" bünyesindeki "Lale" adlı paylı yatırım fonu, piyasa finansal araçlarına yönelik bir açık yatırım fonudur.

- "İjara Leasing" ile olan kiralama, "İjara Leasing" Limited Şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. İjara sözleşmeleri, binek ve ticari araçlar, teknik ekipmanlar (otomobiller, özel araçlar, tarım makineleri), tarım ekipmanları ve ticari gayrimenkuller için 1 ila 3 yıl arasında bir süre için düzenlenmektedir.

- Almeteyevsk Şehri 1. nolu Lisesi için hayırsever bir vakıf fonu, klasik İslam anlayışının bir yansıması olan benzersiz bir üründür. Eğitim vakfı, özel bir eğitim kurumunun öğrencilerini, öğretmenlerini ve tüm gerekli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir fayda sağlamak amacıyla oluşturulmuştur ve bu, Almeteyevsk Şehri 1.nolu Lisesi için tasarlanmıştır.

- Devlet Dışı Emeklilik Birikimi Fonu. Bu proje, vatandaşların emeklilik birikimlerini artırmayı hedefleyen, Milli Devlet Dışı Emeklilik Fonu ile işbirliği içinde oluşturulan Devlet Dışı Emeklilik Birikimi Fonu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

- Şu anda Tataristan Cumhuriyeti İslam Ulemalar Konseyi tarafından değerlendirilen bir ürün, "Ak Bars Bank" ile birlikte geliştirilen İslami faktoring ürünüdür. Bu ürün, üreticilere nakit akışlarını düzenleme veya tamamen ortadan kaldırma imkanı sunarak, işletmelerin sadece üretim süreçlerine odaklanmasına yardımcı olmaktadır.<sup>27</sup>

2024 yılında Tataristan Müftülüğü 7 yeni İslami finans ürünü geliştirmiştir. Önemli olaylardan biri de Federal İslami Banka Kartının piyasaya sürülmesidir. T-Bank'ın İslami kartı, Rusya'da federal kapsama sahip ilk bankacılık ürünü olmuştur. Ayrıca Ak Bars Bank'ın geçen yıl İslami finans alanında, Şeriat prensiplerine tam uyumlu, işletmelere yönelik "Murabaha finansmanı" adı altında yeni bir finansal ürünü hayata geçirdiğini de belirtmek gerekir. Geçtiğimiz yılın özel ürünleri arasında, girişimcilerin finansman alırken devletten garantili destek alabilmelerine olanak tanıyan Tataristan Cumhuriyeti Garanti Fonu'ndan alınan tercihli ürün "DAMAN" öne çıkmaktadır. 2024 yılında din adamlarının katılımıyla Tataristan'da İslam Finansının Birleşik Portalı (ifhub.ru) Rusça, Tatarca, İngilizce ve Arapça dillerinde hizmete açılmıştır. Bu portal, kamuoyunu bilgilendirmeyi ve potansiyel müşterilerle çalışmayı amaçlayan piyasa katılımcılarının bilgi, eğitim materyalleri ve tekliflerini bir araya getirmektedir. Bununla birlikte 2024 yılında İslam esaslarına uygun helal para iadesi (cashback) almanın yanı sıra muhtaçlara destek olma ve Tataristan'daki hayır projelerine katılma imkânı sunan "Helal Kart" adlı bir mobil uygulama bulunmaktadır.<sup>28</sup>

2024 yılında Başkurdistan'da İslami finans ürünleri küçük ve orta ölçekli işletmelerin kullanımına açık olmaya başlamıştır. Leasingi İslama uygun bir şekilde verilmesi için Başkurdistan hükümeti tarafından Bölgesel Leasing Şirketi yetkilendirilmiştir.<sup>29</sup> Genel olarak Bölgesel Leasing Şirketi 'nin leasing programından Başkurdistan Cumhuriyeti sınırları içinde kayıtlı bulunan ve belirlenen şartları karşılayan bireysel, küçük ve orta ölçekli işletmeler faydalanabilir. Bölgedeki girişimciler yeni ekipman, kamyon, otobüs, özel ekipman, küçük tekne ve araç alabilirler. Bu şartlar çerçevesinde Bölgesel Leasing Şirketi Murabaha ve İjara programları açmıştır. 2024 yılında Bölgesel Leasing Şirketi 6 sözleşme çerçevesinde 32 milyon ruble tahsis etmiştir. Bununla birlikte Başkurdistan Maliye Bakanlığı, Başkurdistan Ticaret ve Sanayi Odası ile işbirliği içinde, tüketiciler ile helal ürün üreticileri arasında rahat ve güvenli bir etkileşim sağlamak amacıyla «Arba» adlı e-pazar yerinin (market place) oluşturulması üzerinde çalışmaktadır.<sup>30</sup>

17 Temmuz 2024 tarihinde Çeçenistan başkenti Grozny'da<sup>31</sup> ve 12 Aralık 2024 Dağıstan başkenti Mahaçkale'de<sup>32</sup> Sberbank İslami finans ofislerini açmıştır. Ofis müşterilerine 15'ten fazla Şeriat uyumlu finansal ürün sunulmaktadır: Adafa banka kartı, Amana cari hesabı, tüzel kişiler için İslami nakit ve takas hizmetleri, Murabaha ipoteği, Helal Yatırımlar güven yönetimi stratejisi, Borsada işlem gören birim yatırım fonu 'Helal Yatırımlar', İşletme Sermayesi Finansmanı Qard Al Hasan, Murabaha finansmanı, ticaret finansmanı ve diğerleri. Ofiste mescit, çocuk alanları, kahve alanı, Dağıstan tarihi köşesi ve İslam tarihi müzesi bulunmaktadır.

Rusya Merkez Bankası ile İslami bankacılık işlemleri yapmak için yaklaşık 30 banka ve finansal kuruluş çalışmaktadır. Bankaların ve finansal kuruluşların merkezleri Moskova, Tataristan, Başkurdistan ve Çeçenistan'da bulunmaktadır, Rusya Merkez Bankasının verilerine

<sup>27</sup> [https://dumrt.ru/ru/news/news\\_30085.html](https://dumrt.ru/ru/news/news_30085.html)

<sup>28</sup> [https://dumrt.ru/ru/news/news\\_31481.html](https://dumrt.ru/ru/news/news_31481.html)

<sup>29</sup> <https://rlcrb.ru/o-kompanii/o-kompanii-ao-regionalnaya-lizingovaya-kompaniya.html>

<sup>30</sup> <https://ufa.rbc.ru/ufa/28/02/2025/67c181f39a794768a1d23838>

<sup>31</sup> <https://economy-chr.ru/press-tsentr/novosti/sber-otkryl-pervyj-na-severnomy-kavkaze-ofis-islamskogo-finansirovaniya>

<sup>32</sup> <https://www.yuga.ru/news/475841/>

göre İslami finans işlemlerinde 2024 yılının ilk 9 ayında para yatırma işlemlerine ilişkin işlem portföyü 2,8 milyar rubleye ulaşmıştır. Bu işlemlerin en büyük kısmını (%43) vadeli satış sözleşmeleri oluşturmaktadır. Şirketler ağırlıklı olarak gayrimenkul, taşımacılık, özel ekipman ve makine alımlarını taksitle gerçekleştirmektedir. Bu finansman türü, gerçek (işlemlerin %46'sı) ve tüzel kişiler (bireysel girişimci şirketleri de dahil olmak üzere işlemlerin %54'ü) arasında eşit derecede yaygındır. Fon çekme amaçlı işlem portföyü 3,8 milyar rubleye ulaşırken, bunun yüzde 45'ini bankalardaki cari ve kartlı hesaplar üzerindeki işlemler oluşturmuştur. Bu paranın yarısından fazlası tüzel kişilere aittir. Ortaklık finansmanı işlemlerinin hacmi bakımından lider bölge Tataristan'dır. İşlemler ayrıca Moskova ve Moskova bölgesinde, Çeçenistan'da, Başkurdistan'da, Nijniy Novgorod bölgesinde ve diğer bölgelerde gerçekleşmektedir. Fon yerleştirme işlemlerinin %84'ü, fon çekme işlemlerinin ise %66'sı Tataristan'da gerçekleşmektedir. Ayrıca, fon yerleştirme operasyonları Moskova ve bölgesinde (%5 operasyon), Çeçenistan (%4 operasyon), Başkurdistan (%2 operasyon) ve Nijniy Novgorod bölgesinde (%2 operasyon) aktif olarak yürütülmektedir.<sup>33</sup>

2022 yılında Duma, ülkenin bazı bölgelerinde İslami bankacılık uygulanmasını öngören yasa tasarısını görüşmeye başlamıştır. Tataristan, Başkurdistan, Çeçenistan ve Dağıstan'da İslami bankacılık için pilot uygulamaya geçilmesi düşünülmekteydi. Değişikliklerin 19 Ocak'a kadar Meclis'e sunulması ve yasanın 1 Şubat 2023'te yürürlüğe girmesi planlanmaktaydı. Fakat 20 Mart 2023 yılında Mali Piyasa Devlet Duması Komitesi İslami bankacılık yasa tasarısında değişiklik sunulması için son tarihi 3 Mayıs'a kadar uzatmıştır. Dolayısıyla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 1 Eylül 2023'ten 1 Eylül 2025'e kadar Rusya Federasyonu'nda Dağıstan, Çeçenistan, Başkurdistan ve Tataristan topraklarında İslami bankacılığın başlatılmasına yönelik bir pilot uygulama yapılmasına ilişkin bir yasa imzalamıştır. Katılımcılar, Rusya Federasyonu yasalarına uygun olarak kayıtlı olan ve Merkez Bankası tarafından tutulan bir kayıta yer alan tüzel kişiler olacaktır. Ortak finansman faaliyetlerini gerçekleştirirken, deneyin katılımcıları tütün ve alkollü ürün üretimi, silah, mühimmat, bu tür ürünlerin ticareti ve kumar işleri ile ilişkili faaliyetleri finanse etme yetkisine sahip değildirler. İşlem yaparken, katılımcılar faiz oranı olarak ifade edilen bir ödül belirleme yetkisine sahip değildirler. Bu sırada, deneyin katılımcısının, kredi veya kredi olmayan finansal bir kuruluş olmayan (bu tür kuruluşlar için ayrı sınırlamalar belirlenmiştir - bireysel finans) en düşük sermaye miktarı, 1 Eylül 2023 tarihinden itibaren 10 milyon ruble ve 1 Ocak 2024 tarihinden itibaren 15 milyon ruble olacaktır.<sup>34</sup>

## 5. DİĞER SEKTÖRLER

### 5.1. İlaç ve Kozmetik

Küresel pazarlama ajansı IMARC Group'a göre, 2023 yılında helal kozmetik pazarının 33,3 milyar dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Pazarın 2032 yılına kadar 71,3 milyar dolara ulaşması ve 2024-2032 döneminde %8,6 yıllık bileşik büyüme oranı) sergilemesi beklenmektedir.<sup>35</sup>

Helal kozmetik pazarının 108 milyar ABD dolar olduğu tahmin edilmektedir. İlk 5 Helal İlaç Tüketici Pazarı Türkiye (10.5 milyar dolar), Suudi Arabistan (9.5 milyar dolar), ABD (8,2 milyar dolar), Endonezya (6.1 milyar dolar) ve Cezayirdir (4.5 milyar dolar). İslam İşbirliği

<sup>33</sup> [https://www.cbr.ru/analytics/develop/2024\\_1/](https://www.cbr.ru/analytics/develop/2024_1/)

<sup>34</sup> <https://www.interfax.ru/russia/914888>

<sup>35</sup> <https://www.imarcgroup.com/halal-cosmetics-market#:~:text=The%20global%20halal%20cosmetics%20market,8.6%25%20during%202024%2D2032.>

Teşkilatı'na ihracat yapan ilk 5 ülke ise Almanya (5,2 milyar dolar), ABD (4,3 milyar ruble), Belçika (3,9 milyar dolar), Fransa (3,2 milyar dolar) ve Hindistan'dır (3,3 milyar dolar).<sup>36</sup>

Rusya genelinde ise ilaç ve kozmetik sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların helal sertifika almaları konularında çalışmalar devam etmekte olup UHSSM tarafından 20'den fazla firmanın ilaç ve kozmetik alanında belgelendirildiği görülmektedir. Tataristan Helal Standartlar Komitesi tarafından ise Tataristan genelinde sağlık kuruluşlardan 5, kozmetik alanında ise 5 firmanın belgelendirildiği öğrenilmiştir.<sup>37</sup> Ayrıca yıl boyunca reklam kampanyaları yapılarak söz konusu kuruluşların tanınırlığının artırılması arzu edilmektedir. Bu sayede Tataristan'a turist akışını artırmak için helal sağlık turizmi kuruluşlarının önemli bir rol üstlenmesi amaçlanmaktadır.

Netice itibarıyla söz konusu iki sektörün arzu edilen seviyede olmadığı ve gerek devletten gerekse özel sektörden yatırıma ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

## 5.2.Hazır Giyim

Cognitive Market Research danışmanlık firması, helal moda pazarının 2023 yılı sonu itibarıyla 62,5 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaştığını ve 2030 yılına kadar %5,50' yıllık bileşik büyüme oranıyla büyüceğini tahmin etmektedir.<sup>38</sup> Bununla birlikte islami hazır giyim sektörünün 318 milyar ABD doları tutarında olduğu ifade edilmektedir. İlk 5 tüketici pazarı İran (57 milyar dolar), Türkiye (36,7 milyar dolar), Suudi Arabistan (24,3 milyar dolar), Pakistan (23,8 milyar dolar) ve Mısır'dır (22,7 milyar dolar). İslam İşbirliği Teşkilatı'na ihracat yapan ilk 5 ülke ise Çin (18,5 milyar dolar), Türkiye (3 milyar dolar), Hindistan (2,8 milyar dolar), İtalya (2,1 milyar dolar) ve Vietnam'dır (1,2 milyar dolar).<sup>39</sup>

Rusya genelinde helal hazır giyim (özellikle kadınlar için) pazarı günden güne gelişme kaydetse de ciroların arzu edilen seviyelerde olmadığı ve var olan ürünlerin sınırlı ve istenilen kalitede olmadığı yönünde geri bildirimler alınmaktadır.

Tataristan ise pozitif yönde ayrılmakta olup yerleşik helal hazır giyim markaları hem Rusya'da hem de yurt dışında satış gelirlerini artırmayı ve aynı zamanda bölge sakinlerinin bu markalara olan bağlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda her sezon öncesinde defile ve davetler tertip edilmektedir. Helal moda ile ilgili yapılan bir dizi ücretsiz etkinlik ve konfeksiyon alanında iş yaratma vakalarının yanı sıra, Helal Fashion çevrimiçi mağazası <https://sahara-fashion.com/> ile <https://islamicstore.ru>, <https://barakat-shop.ru>, <https://sabrstore.com>, <https://hayat-line.ru/> gibi çevrimiçi mağazalar hizmet vermektedir.

## 5.3.Helal Medya

Tataristan Cumhuriyeti helal medya alanını, kendisinin İslam dünyasında bir helal bölge olarak itibarını güçlendirmenin yanı sıra, bölge sakinlerine tek bir platform oluşturarak helal yaşam tarzı kavramını tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda; yıllık Müslüman Medya Forumu düzenlemek, bölgelerin İslam kültürü (camiler ve gelenekler) hakkında 360 derecelik

<sup>36</sup> The State of the Global Islamic Economy Report (SGIE) 2023

<sup>37</sup> <https://halalrt.ru/reestr-predpriyatij/>

<sup>38</sup> <https://www.cognitivemarketresearch.com/islamic-clothing-market-report>

<sup>39</sup> The State of the Global Islamic Economy Report (SGIE) 2023

bir izleme açısı sunan film çekimi ve helal projelerin video blogları gibi çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.

2023 yılında Tataristan Müslümanları Derneği'nin Yayınevi olan "Huzur" evi, kendi altı Müslüman aydınlatıcı medya projesinin uygulanmasına devam etmiştir. "Huzur TV" televizyon kanalı, "Islam-Today" internet portalı, "Azan" radyo istasyonu, "Din ve Magışat" ile "Ümma" gazeteleri ve "Şura" dergisi.

İlk Müslüman televizyon kanalı "Huzur TV", Rusya genelinde yayın alanını genişletmiş olup şu anda Tatarca ve Rusça dillerinde 2023 yılında 16 bölgede yayın yapmıştır: Tataristan, Başkurdistan, Moskova bölgesi, Sivastopol, Dağıstan, Çuvaşistan, Nijni Novgorod bölgesi, Tında (Amur bölgesi), Volgograd bölgesi, Orenburg ve Orenburg bölgesi, Rostov, Tver bölgesi, Krasnodar krayı, Sankt-Peterburg, Samara. Televizyon projesi, Tataristan Müslümanları Derneği ve Tataristan Müftüsü Kamil Samigullin'in inisiyatifiyle ve PAO "Tattelekom"un desteğiyle geleneksel İslam değerlerinin toplumda yaygınlaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

"Huzur TV" kanalında 220'den fazla kendi üretimi programın yanı sıra, aynı zamanda dış kaynaklı sanatsal filmler, diziler, eğitici ve çocuk programları da sunulmuştur. 2024 yılında, "Huzur" yayıncılık evi, 6 Müslüman eğitim ve medya projesinin geliştirilmesi ve uygulanması yönündeki çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. 2024 yılında, Federal Müslüman televizyon kanalı "Huzur TV" yayın ağını genişleterek Rusya'nın altı yeni bölgesinde daha izleyicileriyle buluşmuştur: Amur Bölgesi, Saratov Bölgesi, Orenburg Bölgesi, Samara Bölgesi, Voronej Şehri ve Udmurtya Cumhuriyeti. Tataristan Müftülüğü'ne bağlı bu televizyon kanalı, Rusya'da 7/24 kesintisiz olarak Rusça ve Tatarca Müslüman içerik sunan ilk ve tek televizyon kanalı olarak kalmıştır. Her ay, "Huzur TV" editör ekibi, geleneksel İslam'ın Rusya'daki kuralları, ilkeleri, ibadetleri, ritüelleri ve tarihi ile ilgili 25 ila 40 saat arasında yeni televizyon programları üretmektedir. Ayrıca, radikalizm ile mücadele konuları da program içeriğinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, "Huzur TV" kanalı, [limehd.tv](https://limehd.tv) online platformunda Rusya'nın en iyi 25 bölgesel televizyon kanalı arasında yer almaktadır. App Store veya Google Play'den indirilebilen ücretsiz mobil uygulamada izlenebilmektedir.

"Islam-Today," Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki en büyük Müslüman internet portalıdır; bu bilgi kaynağını yıl içinde 32,000,000 kişi ziyaret etmiştir. Ayrıca, "Azan" radyosu 78,000 dinleyici toplamıştır.

"Islam-Today" – Rusya ve BDT ülkelerinin en popüler İslami haber portalı olarak kalmıştır. 2024 yılında portal, 18,3 milyon okuyucuya ulaşmıştır. "Azan" Radyosu aylık 25.000 dinleyiciye ulaşmıştır. "Din ve mağışat" gazetesi 36.000, "Ümma" gazetesi 60.000, "Şura" dergisi ise 8.000 tirajla yayımlanmıştır. Tataristan Müftüsü Kamil hazret Samigullin'in baş editörlüğünü yaptığı imamlar için hazırlanan "Şura" masaüstü dergisi, 1600'den fazla camiye ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ayrıca "Huzur" yayın evi, sosyal medyada onlarca kanal, grup ve topluluğun yönetimini üstlenmektedir. 2024 yılı sonu itibarıyla, bu platformlardaki toplam abone sayısı 2 milyona ulaşmıştır. En fazla takipçi sayısına sahip platformlar şu şekildedir: VK – 415.105, OK – 115.563, Telegram – 17.801, YouTube – 1.349.780.<sup>40</sup>

#### 5.4. Helal Bilgi Teknolojileri

Rusya Müslümanları, hayatı daha kolay hale getirmek için tasarlanmış yüksek teknoloji cihazları ve mobil uygulamaları aktif olarak kullanmaktadır. Bu pazarda **Halal Guide** isimli

<sup>40</sup> [https://dumrt.ru/ru/news/news\\_31444.html](https://dumrt.ru/ru/news/news_31444.html)

telefon uygulaması en yakın camiye, İslami bankayı, helal gıda kafeleri, Müslüman edebiyatı veya kıyafetleri satan mağazaları bulmanıza, helal yemek sipariş etmenize ve hatta Şeriat hukukuna göre iş bulmanıza yardımcı olan bir program olup en başarılı Rus projeleri arasında sayılmaktadır.

Tataristan ise Kazan kentini İslam dünyasının BT başkenti yapmak için çaba sarf etmektedir. Bu kapsamda, helal pazarı BT endüstrisinin gelişimi için aktif biçimde destek vermekte ve yılda iki kez BT sitelerinin projelerine hibe desteği sağlamak için en iyi helal girişimleri seçmektedir. Bununla beraber Müslüman ülkelerden BT projelerinin yatırımcılarını çekmek için her altı ayda bir “blockchain” teknolojilerinin izin verilebilirliği ve potansiyeli üzerine konferans ve Müslümanların hayatını kolaylaştırmak için BT çözümlerini içeren programlar düzenlenmektedir. Örneğin; Sberbank tarafından, Müslümanlar tarafından muhtaç ve yoksullara toplanan parayı bağışlamak için **PayZakat** yapay zekaya dayalı küresel bir dijital platform geliştirilmiştir. Gayri nakdi ve nakit sadaka bağışlarının toplanması için Kazan'da bulunan “Golubaya” ve “Galeevskaya” camilerinde ATM benzeri “**Sadakomat**” adı verilen cihazlar yerleştirilmiştir.

22 Aralık 2023 tarihinde, Moskova'da Rusya Federasyonu Devlet Duması Müslüman Ulemalar Konseyi, 2023 yılının son toplantısını düzenlemiştir. Bu toplantıda, bankacılık, aile hukuku, blok zincir ve kripto paraların İslam hukuku açısından değerlendirildiği konular ele alınmıştır. Rusya Müftülüğü, Müslümanlara kripto paraları kullanma izni vermiştir.<sup>41</sup>

Örneğin, Tataristan Cumhuriyeti'ndeki "İnnopolis" Özel Ekonomik Bölgesinde yerleşik bilişim şirketi "Universal Blockchain", bilgi sistemi operatörü "Masterchain" platformunda 1 milyon ruble tutarında dijital sukuk çıkarmıştır. Bu, Rusya'da Şeriat ilkelerine uygun ilk dijital finansal varlık (DFA) olmuştur.<sup>42</sup>

## 6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Küresel ekonomide 6 trilyon doları aşan pazar büyüklüğüyle helal pazar günden güne önemini artırmaktadır. Rusya özelinde helal pazara bakıldığında ise ülkedeki birleşik bir standardizasyon ve sertifikasyon sisteminin olmaması, dünya standartlarından farklı kurallara sahip olması ve zaman zaman yetkisi dışında sertifikaların ortaya çıkması piyasanın gelişmesi önündeki önemli engeller olarak dikkat çekse de ülkenin 25 milyonun üzerinde Müslümana ev sahipliği yapması, gayrimüslim nüfus arasında helal ürün tüketiminin doğal ve sağlıklı olduğu düşüncesiyle yaygınlaşması ve Müslüman nüfusun Rusya genelinde artacağına yönelik beklentiler helal pazarın ülke çapında büyüyeceğine işaret etmektedir. Mevcut göç dinamikleri de dikkate alındığında ülkede helal ürünlerin yıllık yarım milyar doları aşan bir pazar potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Helal pazar denildiğinde ilk akla gelen gıda sektörü olsa da ülkede helal sektörün diğer alanlarında da belgelendirme faaliyetlerine başlanmıştır. Buradan hareketle firmalarımızın Rusya genelinde başarılı olması adına;

- ✓ Rusya Federal Veterinerlik ve Bitki Karantina Servisi (Rosselkhoznadzor) tarafından hayvansal ürün ithalatında akredite firma listesi uygulamasının yürürlükte olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'ya yönelik ülkemiz

<sup>41</sup> <https://ria.ru/20231222/kriptovalyuta-1917550908>

<sup>42</sup> <https://www.vedomosti.ru/investments/articles/2024/05/16/1037454-v-rossii-sostoyalsya-pervii-sootvetstvuyuschii-islamskomu-bankingu-vipusk-tsfa>

menşeli helal sertifikalı hayvansal ürün ihracatı gerçekleştirmek isteyen firmalarımızın akreditasyon sürecini başlatmalarını teminen Tarım ve Orman Bakanlığımızın İl/İlçe Müdürlüklerine başvurmaları gerektiği,

- ✓ Helal Gıda alanında Rus yerel ortaklar ile iş birliği imkanlarının araştırılması ve bu alana Türk firmaları tarafından yatırım yapılmasının faydalı olacağı,
- ✓ İhracatçı firmalarımızın Rusya genelinde helal gıda pazarından daha fazla pay alması için bilgilendirilmelerinin yanı sıra ülkeye gönderilen özellikle gıda alanındaki ihraç ürünlerinde helal kavramının belirtilmesinde ve ön plana çıkarılmasında yarar olacağı,
- ✓ Firmalarımızın, işbu bilgi notunda bahsedilen fuarlara katılım sağlanmasının yerinde olacağı,
- ✓ Firmalarımızca, özellikle su ürünleri ve meyve sebze mamulleri gibi Rusya'da potansiyel arz eden ürün gruplarında da helal üretim imkanları değerlendirilerek, klasik anlamdaki "hayvansal ürün – helal ürün" algısının dışında farklı bir pazarlama stratejisinin benimseyebileceği,
- ✓ İlaç ve kozmetik alanı ile tekstil alanında faaliyet gösteren firmalarımızın helal pazara yönelik çalışmalar yapmasının faydalı olabileceği,
- ✓ Helal turizm konseptiyle hizmet veren otel, tatil ve sağlık merkezlerimizin Rusya genelinde tanıtım faaliyetlerini artırmasının alternatif tatil seçenekleri arayan Rusya Müslümanlarının tercihlerini ülkemize yönlendirmesi açısından önem arz edebileceği,
- ✓ Firmalarımız tarafından, helal pazar konusundaki gelişmeleri takip etme adına ülkemizdeki Helal akreditasyonun önemini artırıcı faaliyetler yapmaktan, bu kapsamda eğitim vermek, araştırma, inceleme ve yayın yapmak veya yaptırmaktan sorumlu Helal Akreditasyon Kurumu (HAK)'nın internet sitesinin takip edilmesinin faydalı olacağı

değerlendirilmektedir.